

ÇAĞDAŞ BATI DÜŞÜNCESİNDE FELSEFİ ESKATOLOJİ: İMMANUEL KANT'IN AHLAK FELSEFESİ ÇERÇEVESİNDE BİR DEĞERLENDİRME

Ülker ABUZAROVA,
Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü,
ilahiyyat üzre felsefe doktoru
ulkarabuzarova@ait.edu.az

Özet. Çağdaş Batı düşüncesinde ölümden sonraki yaşamla ilgili en fazla tartışılan argümanlar arasında Alman filozof İmmanuel Kant'ın (1724-1804) ahlak delili çerçevesinde değerlendirilen ruhun erdeme ulaşması ve en yüksek iyinin gerçekleştirilmesi delilinin önemli yeri bulunmaktadır. Teoloji eskatolojinin delillerinden farklı olarak Kant'ın bu delili, nihâî gayenin sonsuz mutluluk olduğu ve ruhun ölümsüzlüğü görüşleri ile birlikte ölümden sonraki hayatla ilgili felsefi eskatolojinin sınırlarını oluşturmaktadır. Bu makalede Kant'ın en yüksek iyinin gerçekleştirilmesi ve ruhun erdeme ulaşması delilini temellendirirken üzerinde durduğu hususlar ve kendisine yöneltelen eleştiriler değerlendirilmektedir.

ANAHTAR SÖZLER: İmmanuel Kant, eskatoloji, ahiret, en yüksek iyi, ruhun erdeme ulaşması.

Кандидат наук. Улькар Абузарова ФИЛОСОФСКАЯ ЭСХАТОЛОГИЯ В СОВРЕМЕННОЙ ЗАПАДНОЙ МЫСЛИ: ОЦЕНКА В РАМКАХ МОРАЛЬНОЙ ФИЛОСОФИИ ИММАНУИЛА КАНТА

Резюме. К числу наиболее обсуждаемых аргументов о жизни после смерти в современной западной мысли относится аргумент немецкого философа Иммануила Канта (1724-1804) о достижении добродетели и реализации высшего блага, который оценивается в рамках морального аргумента. В отличие от рассуждений теологической эсхатологии, аргументация Канта вместе с его взглядами на вечное счастье и бессмертие души составляют пределы философской эсхатологии о жизни после смерти. В этой статье оцениваются моменты, которые подчеркивает Кант, обосновывая доказательства реализации высшего блага и достижения души добродетели; а также критика, направленная в его адрес по этому аргументу.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Иммануил Кант, эсхатология, жизнь после смерти, высшее благо, достижение души добродетели.

Ph.D. Ulkar Abuzarova

PHILOSOPHICAL ESCHATOLOGY IN CONTEMPORARY WESTERN THOUGHT: AN EVALUATION WITHIN THE FRAMEWORK OF IMMANUEL KANT'S MORAL PHILOSOPHY

Abstract. *Among the most discussed arguments related to life after death in contemporary Western thought, the argument of the soul's achievement of virtue and understanding of the highest good, evaluated within the framework of the moral argument of the German philosopher Immanuel Kant (1724-1804), is of great importance. Unlike the arguments of theological eschatology, Kant's argument, together with his views on eternal happiness and the immortality of the soul, constitute the limits of philosophical eschatology about life after death. In this article, the points emphasized by Kant in his argument about the realization of the highest good and the soul's achievement of virtue and the criticisms addressed to him are analyzed.*

KEYWORDS: *Immanuel Kant, eschatology, hereafter, highest good, soul's attainment of virtue.*

Giriş. Çağdaş Batı felsefesinde İmmanuel Kant'ın ahlak felsefesiyle ilgili üzerinde en fazla durulan konulardan biri onun felsefi eskatoloji olarak isimlendirilen ölüm sonrası hayatla ilgili argümanlarıdır. Kant'ın bu konuda ileri sürdüğü ruhun erdeme ulaşması ve en yüksek iyinin gerçekleştirilmesi delilleri, genel olarak ölümden sonraki hayatla ilgili olarak tartışılan ruhun ölümsüzlüğü ve sonsuz mutluluk görüşlerinden sonraki üçüncü delil olarak bilinmektedir [1, s.190]. Bu görüşe göre insan, nihâî amaç olan mutluluk için yaratılmıştır. Fakat mutluluk, yetersiz bilgi, zayıf beden ve insanın arzuları açısından bu dünyada elde edilebilecek bir husus değildir. Bununla birlikte Tanrı insanları boşuna yaratmadığı için onların, yaratılmış olduğu gayeye uygun olarak bu nihâî sonu kazanabilmeleri mümkündür. Bu husus ise insanların ölümden sonra yaşamlarını sürdüreceklerinin göstergesidir [1, s.190]. Bu çalışmada Kant'ın ahlak felsefesinde ruhun erdeme ulaşması ve en yüksek iyinin gerçekleştirilmesi argümanını temellendirmesi araştırılmaktadır. Bu bağlamda ilk önce Kant'ın ahlak felsefesinde mutluluk ve ruhun ölümsüzlüğü ilişkisi üzerinde durulacak. Ardından Kant'ın bu deliline yöneltilen eleştiriler değerlendirilecektir.

1. İ.Kant'ın ahlak felsefesinde mutluluk ve ruhun erdeme ulaşması ilişkisi

Ruhun ölümsüz olması gerektiği konusunu Kant, Tanrı'nın varlığını ispat için ileri sürdüğü ahlak delili içerisinde ele almaktadır. Kant, Tanrı'nın varlığını kanıtlama konusunda metafizik, kozmolojik ve fiziko-teolojik delillerin yetersizliğini iddia ederek ahlak kanıtını savunmakta ve *Saf Aklın Eleştirisi* eserinde şunu kaydetmektedir: "İddia ediyorum ki, teolojiyle ilgili olarak saf spekülâtif akli kullanma çabalarının tümü verimsiz olmuştur. Tabiatın incelenmesinde saf spekülâtif akli kullanım ilkeleri, "bizi" herhangi bir teolojiye götürmez. Dolayısıyla akla dayalı bir teoloji, ancak ahlak kanunlarına dayanmak

ve onların yol göstericiliğini istemekle mümkün olur” [2, s.528]. Böylece, Kant, ölüm sonrası âhret hayatının varlığının ispat edilmesinin önemli dayanağı olan ruhun ölümsüzlüğü delilini, saf pratik aklın ilkeleriyle kanıtlanamaz olduğu düşüncesiyle eleştirmiştir [2, s.500-518; 3, s.105; 4, s.348]. Bu nedenle ruhun ölümsüzlüğünü delil olarak değil, sadece bir önerme olarak kabul edilmesi gerektiğini ileri süren Kant, en yüksek iyinin gerçekleştirilmesini, sonsuzca ilerleyen bir hayata bağlı gördüğünden, ruhun ölümsüzlüğünü ahlak problemi içerisinde temellendirerek, bunu saf pratik aklın bir postulatı olarak kabul etmenin daha doğru olacağını iddia etmiştir [5, s.116-119; 6, s.190]. Başka bir ifadeyle Kant: “Dünyada en yüksek iyinin gerçekleştirilmesi ahlak yasasına belirlenebilen bir istencin zorunlu nesnesidir. Bu istenc de amaçların ahlak yasasına eksiksiz uygunluğu, en yüksek iyinin en üst koşuludur. Bu uygunluk kendi objesi kadar makul olmak zorundadır. Çünkü o, sonsuza değin yürüyen bir ilerleme emrini içermektedir. Bu sonsuz ilerleme ancak us taşıyan bir varlığın sonsuza değin süren bir varoluşu ve kişiliği varsayımıyla olanaklıdır. Öyleyse pratik olarak, en yüksek iyi yalnızca ruhun ölümsüzlüğü düşüncesiyle mümkündür” [5, s.128-129] deyerek ölümsüzlüğü en yüksek iyinin gerçekleşme şartı saymıştır.

Kant’a göre ahlak sistemi mutlu olma ümidine sıkı sıkıya bağlıdır. Şöyle ki, saf aklın pratik kullanımı ahlak ilkelerinin zorunluluğunu nasıl ortaya koyuyor ise teorik alandaki kullanımı da mutluluğa layık olduğu ölçüde mutlu olma ümidine düşüncemizde yer vermemizin zorunluluğunu ortaya koyar [2, s.638]. İnsanın ahlaki boyutu mutlu olmaya doğru gelişir. Saf pratik akıl bu zorunlu gelişimin sonsuza değin ilerlemesi gerektiğini varsayıyor. Bu sonsuza değin gelişme prosesi sadece varlığın ve rasyonel kişiliğin sonsuz sürekliliği varsayıldığında mümkündür. Dolayısıyla “en yüksek iyi”nin gerçekleşmesi sadece ruhun ölümsüzlüğü varsayıldığı taktirde olanaklıdır [7, s.138; 8, c.2, s.148].

Kant’ın çıkış noktası, insanın ahlâkî bir varlık olduğu gerçeğine dayanır. Ona göre insan ahlaklı olmaya “mecbur” bir varlıktır ve onu mutluluğa layık kılan ahlaklılığıdır. Fakat fikir düzeyinde kaldığı sürece, ahlaklılığın mutlulukla sonuçlanması, sadece bir ideden ibaret kalır. Mutluluğun gerçekleşebilmesi için herkesin üzerine düşeni yapması gerekir. Hatta bütün beşeri fiiller, şumullü ve mutlak bir iradeden kaynaklanıyormuşçasına işlenmelidir [9, s.97]. Kant’a göre inanma, pratik aklın zorunlu gördüğü ahlak ilkelerini yerine getirmeyi kolaylaştırır. O bu hususta şöyle der: “Madem ki ahlak ilkesi benim için aynı zamanda bir maksimdir, (akıl bunun böyle olması gerektiğini söyler) o halde “tanrının varlığına” ve “âhret hayatına” inanmam kaçınılmaz olur. Eminim ki, bu inancımı hiçbir şey sarsamaz. Çünkü ahlak ilkelerinde sarsılma söz konusu olsaydı, ahlak ilkelerim de bir yana atılmış olurdu. Ben kendi gözümde kendimi küçültmeden bu ilkeleri reddedemem” [2, s.650]. Düşünüre göre bu inanma veya güvenme teolojik anlamda dini formüllü bir inanma değil, pratik aklın ilkelerinden doğan bir inanmadır. Bu (inanma veya güvenme), insanın ahlak duygusunun dokusuna o kadar sinmiştir ki, hiçbir spekülâtif kanıt onu insandan ayıramaz [10, s.95-96; 11, s.360-364]. Nitekim insanın sahip olduğu ahlaki duyguların onu yüce ideallere davet ettiğini Yeager Hudson şöyle ifade ediyor: “Ahlaklılık insanı gerek kendisinin, gerekse dünyanın ahlakî mükemmelliği uğrunda mücadele etmeye çağırıyor. Eğer dünyevî hayat gerçeğin ta kendisi ise, o zaman bu çağrı beyhudeliğin sahte çağrısıdır. Fakat insanlığın ahlakî duygusu onun en yüce duygusudur ve onun bizi davet ettiği yüce idealler boş fanteziler olamaz. Bu, dünyevi hayatın ötesinde, ahlaki mükemmelliğe yönelik mücadelemizin daha güvenilir ve muntazam bir başarıya ulaşacağı başka bir hayatın olması gerektiğine delalet etmektedir” [3, s.105].

İnanmayı veya güvenmeyi pratik aklın zorunlu bir eylemi gibi kabul eden Kant'a göre teolojik anlamda Tanrıya ve en yüksek iyinin gerçekleşeceğine inmayan herhangi bir insan bile ahlak kanununun ilkelerinden kurtulamaz. Düşünürü göre böyle bir insanın vazgeçmek zorunda olduğu şey, sadece en yüksek iyinin gerçekleşeceği ümidine ilişkin düşüncesidir. Fakat bu insan yine de kendisini ahlak kanununa bağlı sayacaktır. Zira ahlak kanunu herhangi bir gayeyi dikkate almadan kayıtsız şartsız buyurur [11, s.336-342]. Başka bir ifadeyle insan, Tanrının varlığına inanmadan da ahlakî ödevin ne olduğunu bilir. Fakat bu ödevi kararlılık içinde yerine getirebilmesi, ahlakî ümitsizliğe düşmemesi, her türlü fedakarlığı ve tehlikeyi göze alarak ahlak yolunda yürüyebilmesi için en yüksek iyinin gerçekleşebileceğine, bunun için de Tanrının varlığına ve ruhun ölümsüzlüğüne inanması ahlaken gereklidir [9, s.36].

Ahlak delilinin temel iddiasına göre, sonlu insan varlığı ahlakî ideali başaramıyorsa veya kötülüğün üzerinde iyiliğin başarısını gerçekleştiremiyorsa, onun ölümsüz olması gerekir. Bu delil Kant tarafından ileri sürülmüştür [5, s.128-130]. Ahlak kanunu bize en yüksek iyiyi gerçekleştirmeyi emrediyor. Fakat insanın en yüksek iyiyi gerçekleştirememesi, onun bunu asla başaramamasını da gerektirmez. Zira eğer insan, en yüksek iyiyi gerçekleştiremeyecek yetersizlikte olsaydı onu kazanmakla emrolunmazdı. Ancak bu en yüksek iyi, bizim kişisel isteklerimizle ahlak kanunun en iyi şekilde sıraya konulmasına bağlıdır. Şöyle ki insan, bu dünyada muvaffak olamayacağı eğilimlerden dolayı değil, ahlak kanuna saygısından dolayı fiilde bulunuyor. Bu nedenle eğer ahlak kanunu her hangi bir kesinlik içeriyorsa, eğer bizler bu kanun altında yaşamaya mecbur bırakılmışsak, en azından üstün/kutsal bir varlık olmamız açısından ölümden sonra yaşamın devam etmesi gerekir. Bu anlamda ölüm sonrası hayat ahlak kanununun bir postulatıdır [1, s.191].

Bu hususta mantıklı olarak iyiyi gerçekleştirmek için emredilmek varken neden birisinin düşünerek en yüksek iyiyi bütünüyle gerçekleştirmesi gerektiği sorusu ortaya çıkmaktadır. Bilindiği üzere çoğu zaman belki de insanın kısmen gerçekleştirebileceği hedefleri/amaçları aynı zamanda ulaşmak için çaba harcadığı ideali olmaktadır. Örneğin insanın doğru sözlü olmak gibi bir ideali var ve o ahlaken doğruyu söylemekle emredilmiş, dolayısıyla onun en yüksek doğru sözlülüğü gerçekleştirmek gibi bir hayali de olmayacak. Her ne kadar tartışılabilir de olsa Kant'a göre hedefe ulaşmak açısından çaba harcamak için emredilmekle, hedefe ulaşmak için sadece emredilmek arasında farklılık bulunmaktadır. Ahlak kanunu bunlardan birincisini değil ikincisini emrediyor [1, s.191]. Ayrıca, Kant'a göre ahlak kanununun her kese kendini kabul ettiren evrenselliği vardır. Yani ahlak, insana dışarıdan verilmemiştir. O, bizzat aklın yapısından, tabiatından doğmaktadır. Ahlak kanununa uyan emirler, “şunu yaparsan şöyle olur” gibi şartlı hükümler değil; “şunu yapmalısın” gibi kesin hükümlerdir [5, s.17-19].

Kant'ın mezkur yaklaşımı Tanrının varlığını ve ruhun ölümsüzlüğünü ispat sadedinde kendisinden önce ileri sürülmüş kanıtlardan farklılık arz etmektedir. Kant'a göre ahlak kanunun idrak edebilmek için felsefî bir çabaya ihtiyaç duyulmamaktadır. Eğitimden az nasibini almış her bir zihin bile dünyanın yönetimi ile ahlak düzeni arasındaki ilişkiyi görebilmektedir [9, s.20-21]. Bu konuyu Kant şöyle açıklar: “Doğanın güzellikleri arasında sakın ve güzel bir şekilde varoluşunun zevkine eren bir insan hayal ediniz. Bu insan içinde bir varlığa minnet ve şükran duygularını iletme ihtiyacı duyacaktır. Yine aynı insanın başka bir zaman, fedakarlıklar sonucu yerine getirebilecek bir dizi vazifelerin (ödevlerin) ağırlığı

altında bocalayıp durduğunu hayal edelim. Bu durumda o başka bir ihtiyaç hissedecektir: Görevini yerine getirirken Yaratıcı'ya boyun eğme ihtiyacı. O, düşüncesizliğe kapılarak ödev çizgisinden sapsa ve bunun için herhangi bir kimseye hesap verme zorunlu olmasa da, kendi kendisini kınayan bir yargıcın sesini duyar gibi olacaktır. Nihâyet bu insan akıl sahibi ahlaklı bir varlığa muhtaç olduğunu anlayacaktır. Çünkü o, bir gaye için yaratılmıştır. Bu gaye hem insanın hem de dünyanın yaratıcısı olan bir Varlık'ın mevcudiyetini zorunlu kılar" [11, s.334-336].

Kant'a göre alçak gönüllülük, şükran, saygı veya bir buyruğa uyma duyguları, mezkur ödevin yerine getirilebilmesine ilişkin zihinsel yatkınlığımızın belirtileridir. Bu belirtiler her zaman açık bir şekilde görülmeyebilir veya görüle bile çok uzun süre devam etmeyebilir ve zihin onlardan hareketle belirli kavramlara varmayabilir. Fakat, insanın böyle bir ahlakî yatkınlık içinde bulunduğundan şüphe edilemez. Çünkü o, "tabiatımızda bulunan temel ahlak çizgisidir". İşte bizi içinde yaşadığımız maddî dünya ile yetinmekten alıkoyan ve ahlak kanunlarına göre dünyayı yöneten mutlak bir Sebeb'in varolduğu düşüncesine götüren bu duygudur [11, s.335-336].

Kant'a göre şâyet insan sadece duyular dünyasına ait olsaydı, bu takdirde arzu ve yönelişlere yön veren tabiat kanunu ile, yani tabiatın heteronomluğu ile uyum içerisinde olması gerekirdi. O zaman onun hayatında ahlaklılık değil, mutluluk temel olurdu. Fakat akıl dünyası, duyular dünyasının esasını dolayısıyla kanunlarını ihtiva etmektedir. Böyle olunca insan akıl dünyasının kanununa tabi olacaktır. Başka bir ifadeyle insan, tabiatın değil iradenin otonomluğuna tabi olacaktır. Öyleyse, insan "intelligible" dünyanın kanunlarına buyruklar olarak bakmalı ve bu ilkeden dolayı yaptığı tüm filleri ödevleri olarak görmelidir [12, s.121-122].

Bütün insanlar şuurlu bir varlık gibi en yüksek iyiyi araştırmak için zorunlu bir ahlakî görev içerisinde olduğunun farkındadır. Görev ise yerine getirilmesi (yapılması) mümkün olduğu durumda var olur. Yani ahlak kuralına göre eğer bir şey yapılmalıysa o şey mümkündür [4, s.348]. En yüksek iyi, en yüksek mutlulukla birleşmektedir. Bu birleşmenin imkanı "özgürlük", ölümsüzlük" ve "Tanrı'nın varlığının ön koşuludur [13, s.171]. Özgürlük ahlak kurallarının yerine getirilmesinin (icra edilmesinin) imkanını, ölümsüzlük zamanını, Tanrı ise ölümden sonra ahlaklılıkla mutluluğun tam uyumunun oluşmasının sağlanmasını gerektirmektedir [6, s.191; 13, s.171]. Dolayısıyla ahlak kanununa göre her bir şahıs pratik aklın önerdiği ahlakî görevleri yaptığı sürece en yüksek iyiyi elde edebilecek konumdadır.

Kant "En Yüksek İyi" (summum bonum) kavramını, "mutlu olmaya layık olma ile, ahlaklılığın birleşmesi" şeklinde tanımlar [2, s.640-641]. Yani "En yüksek iyi" kavramı bir çaba gerektiren ve ancak belli koşullar altında gerçekleşmesi mümkün olan her hangi bir istekle ifade edilebilir. Bu istek, bitmeyen mutluluğu elde etme, tükenmeyen aşkı yakalama, mutlak adâletin özlemine giderme, Tanrı'nın hoşnutluğunu elde etme veya Taylor'un ifadesiyle "gerçeği bilme ve keşfetme, erdeme ulaşma ve uygulama, güzeli yaratma ve gerçekleştirme" [14, s.494] olabilir.

Kant, ahlaklılıkla mutluluğun birleşmesinden oluşan "en yüksek iyi" sorununu çözmek için insanın, varlığını kendi akıl dünyasında kavradığı özgürlük idesi ile birlikte ruhun ölümsüzlüğü ve Tanrı'yı birer postulat olarak koymaktadır. Buna göre insan, tam ahlakî uyum için, ruhun ölümsüzlüğü postulatına muhtaçtır. İnsanın niyetleriyle ahlak kanunu arasında tam bir uyum görebilmek için "sonsuzca bir ilerleme"nin mümkün olması gerekir. Böyle bir ilerleme için ise varlığın devam etmesi, rasyonel kişiliğin

yok olmaması şarttır. Bu ise ruhun ölümsüzlüğünü kabul etme anlamına gelir. Dolayısıyla bu postulat, teorik bilginin artırılması için değil, pratik bir zorunluluktan dolayı vardır [9, s.27-28]. Başka bir ifadeyle ölümsüzlük, ahlak kanununun zorunlu bir parçasıdır ve en yüksek iyinin gerçekleşmesi için pratik aklın ön gördüğü bir postulat konumundadır.

Kant'a göre ahlaklılık ile mutluluğun birleşmesi insan için “en yüksek iyi” (summum bonum)'yi oluşturur. Fakat bütün insanlar bir araya gelseler böyle bir iyinin gerçekleşmesini sağlayamazlar. Çünkü bu onların gücünü aşar. Böyle bir birleşme ancak ahlak kanunlarına göre âlemi yöneten mutlak aklın varlığı tasavvur edildiği takdirde hesaba katılır. Bu durumda saf pratik aklın ilkelerine göre “Tanrı postulatı” ile “Ölümsüzlük” postulatını ortaya koymak zorunlu olur. Saf pratik aklın ilkelerine göre konan bu postulatlar, aklın bizi zorladığı yükümlülüğünden ayrılmaz [2, s.638-639]. Zira “Tanrı ve şu anda görmediğimiz fakat var olduğunu ümit ettiğimiz bir öteki dünya olmadan ahlakın o muhteşem ideleri, sadece övgü ve takdirin objeleri olabilirler, gaye ve aksiyonun kaynakları değil” [2, s.640].

2. İ. Kant'ın ruhun erdeme ulaşması düşüncesine karşı iddialar

Kant'ın ahlakla Tanrı ve ölümsüzlük arasında kurduğu bu ilişki birçok düşünür tarafından farklı gerekçelerle tenkit edilmiştir. Bu eleştiriler genellikle ahlak kurallarının sübjektifliği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kant'ın ileri sürdüğü bu kanıtlama türünün, ölümden sonra hayata inanma konusunda iyi bir neden olmadığını düşünen felsefecilerden David Pailin'e göre “ahlak delilinin en önemli tutarsızlıklarından biri, bazı insanların mezkur üstün ve koşulsuz ahlak kurallarının farkında olmadığını iddia etmesi, bazılarını ise bu kuralları, herhangi bir şahsın kültürlü olabilmesi için toplumda yürütülen eğitim faaliyetlerinin bir tezahürü olarak açıklamasıdır” [13, s.172]. Brain Davis ise ahlak delilinin tutarsızlığıyla ilgili şunları kaydeder: “Hiç şüphesiz birileri bu delili tenkit edebilir, çünkü insanlar, kendi üzerlerinde ve kendilerine karşı olan her hangi bir ahlak yasası fikrini reddedebilirler. Örneğin, insanlar, ahlâkî sübjektif duygulanım gibi bir şeyi temel aldığını söyleyebilirler” [7, s.228-229].

Anthony Flew, Kai Nielson, Alfred Jules Ayer ve Bertrand Russel gibi düşünürler genel geçerliği olan ahlak kanunlarının bulunduğunu kabul etmeyerek ahlaktan metafiziğe geçişi açıkça reddederler. George Edward Moore ise ahlak değerlerinin objektifliğini kabul ettiği halde, bu görüşün sonunda bir metafiziğe ulaştırmasını imkansız görmektedir. John Hick, D.H.Lewis ve Alfred Cyril Ewing hem ahlakın objektifliğine hem de Tanrı'nın varlığına inandıkları halde ahlak kanıtının geçerli olduğuna veya ahlak ilkelerini Tanrı'nın iradesinden çıkarmanın mümkün olduğuna inanmazlar. D.A.Rees, P.Brown, A.Farrer ve Peter Geach gibi filozoflar ise ahlak kanıtının öne sürdüğü biçimde olmasa da Tanrının varlığına inanma ile ahlak arasında bir bağ kurmaya çalışmaktadırlar [9, s.14].

Brain Davies'e göre ahlak kanıtının en önemli sorunu Kant'ın anlamamızı istediği şeyin tam olarak anlaşılmasındadır. Nitekim Kant, *Critique of Pure Reason* isimli eserinde: “Akıl kendi başına Tanrı'nın varlığını kanıtlayamaz” diyerek, teizm'in herhangi rasyonel bir temelini olmayacağını belirtmektedir. O halde (rasyonel olmadığı için) “En yüksek iyi”ye ilişkin argümanın doğru olduğuna nasıl inanılabilir?” [7, s.175]. Ahlak kanıtına göre en yüksek iyiye, sadece amaç edinenler ulaşabilir. Brian Davies, bu argümana karşı şu soruyu sorur: “Neden herkesin “en yüksek iyi”yi amaç edinmediği sonucunu çıkarmamız gerekir?”. Ahlak kanıtı şu soruya: “Herhangi bir şahıs kesinlikle en yüksek iyiye

amaçlamalıdır” şeklinde cevap verir. Brian Davies, mezkur cevaptan “Kant’ın ahlak kanıtı daire özelliği taşımaktadır” sonucuna varır ve şöyle açıklıyor: “Eğer Tanrı yoksa, en yüksek iyiyi amaçlamanın bir manası yoktur ve Tanrı var olduğu sürece birisi en yüksek iyiyi amaçlamalıdır. Başka bir ifadeyle eğer “P” yoksa o zaman “Q” de yoktur. Fakat “Q” olduğu için “P” de olmalıdır” [7, s.176]. Brian Davies bu değerlendirmeden sonra ahlak kanıtının, herkesin zorlanmadan kabul edebileceği bir kanıt olmadığını belirtmekte ve onun Tanrının varlığı dolayısıyla ölümötesi için delil özelliği taşımadığını iddia etmektedir [7, s.176-177].

Daha önce değindiğimiz gibi Kant’a göre ahlaklılık, insanı gerek kendisinin gerekse dünyanın ahlakî mükemmelliği uğrunda mücadele etmeye çağırıyor [3, s.105]. Fakat Kant’ın kastettiği ahlakın niteliği bazı filozoflarca tartışılmıştır. Nitekim Joseph Runzo ahlak kurallarının halklara göre değiştiğini ve birinin ahlak kuralı olarak kabul ettiği bir ödevi diğerinin kabul etmediğini belirtmektedir. Şöyle ki, Kant’a göre herhangi bir şahsın intihar etmesi ahlaken her zaman yanlıştır. Fakat Japonlara göre özel şartlar dahilinde intihar etmek bir erdemliktir. Başka bir örnek yalan konuşmaktan verilebilir. Yalan konuşmak ahlaken doğru olmadığı halde insanların hayatını tehlikeden kurtarmak için yalan konuşmak ahlak dışı sayılamaz. Bu, ahlakî kuralların bazen çelişki içerdiği anlamına gelmektedir ve Kant ahlaki tezatların çözümü için herhangi bir çözüm geliştirmemiştir [15, s.179].

Kant’ın Tanrıdan ahlaka değil, ahlaktan Tanrıya varması da, bazı teologların eleştirisine neden olmuştur. Ahlakın otonomluğuna ters düştüğü iddiasıyla Kant’a yöneltilen bu eleştiriye o şöyle cevap verir: “Pratik akıl, mutlak iyi olan ilk ezeli varlık kavramına varınca kendi uygulama alanına giren bütün empirik şartların üstüne çıktığını, yeni objeler hakkında doğrudan doğruya bilgi elde ettiğini ve dolayısıyla bu kavramdan hareket ederek ondan bizzat ahlak kanunlarını çıkarabileceğini düşünmeğe kalkışmamalıdır” [2, s.644]. Çünkü biz, ancak ahlak kanunları ve bu kanunların kendi içerisinde taşıdıkları pratik zorunluluk sayesinde kendi kendine yeterli olan bir Sebep postulatına veya dünyayı yöneten akıl ve hikmet sahibi bir Yaratıcının var olduğu düşüncesine ulaşabiliyoruz. O halde pratik akli kendimiz için yol gösterici olarak seçtiğimiz sürece ahlaki yükümlülüğü Tanrının buyruklarından çıkaramayız [9, s.92]. Kant’a göre, insanın ahlak kanunlarını ilahi buyruklar olarak düşünmesi, Tanrının onları buyurmasından dolayı değil, onlar karşısında insanın kendi öz varlığından gelen bir yükümlülüğün dolayısıdır [2, s.644]. Fakat Tanrı’ni kutsal bir varlık olarak düşünen Kant’a göre onun iradesi her zaman ahlak kanununa uygun olarak tecelli eder [10, s.24].

Kant’ın mezkur yaklaşımını Kierkegaard farklı açılardan tutarsız bulmaktadır. Kierkegaard’a göre ahlaktan Tanrıya varmak gerek din gerekse sosyal hayat açısından bazı çözülemez sorunları beraberinde getirmektedir. Örneğin, dinsel açıdan bakıldığı zaman “İbrahim’in kendi oğlunu kurban etmesi olayı” ahlak kanunu tarafından izah edilemez. Oysa ki İbrahim Tanrısal emre uymuş ve bu emri rasyonel ahlaktan (rational ethic) üstün tutmuştur. Kierkegaard’a göre inançlı bir kişiyi temsil eden İbrahim’in bu davranışı şu açıklamayı zorunlu kılıyor: “En yüksek ahlak sistemi bile inançlı bir kişi için her zaman ikincil konumdadır” [16, s.400-401]. Kierkegaard’a göre insanın kendisini bütün ahlak kurallarının üstünde görmesi, onun Tanrı iddiasında bulunması anlamına gelmektedir. Ahlak kurallarına tanrısal (dini) önem atfetmeyen kimse onu kendi çıkarları lehine kullanabilir. Bu da yalnız sosyal anarşiye değil aynı zamanda insanın yaratılış gayesini unutup, kendisini Tanrının ortağı sanmasına sebep olmaktadır.

Dolayısıyla Tanrısal emirler, rasyonel ahlak kurallarından daha fazla caydırıcıdır [16, s.401].

Sonuç

Kant, pratik aklın ilkeleriyle kanıtlanamaz olduğu düşüncesiyle ruhun ölümsüzlüğü delilini eleştirmektedir. Kant'a göre ruhun ölümsüzlüğünü ahlak problemi içerisinde temellendirerek bunu pratik aklın bir postulatı olarak kabul etmek daha doğrudur. Kant'a göre saf aklın pratik kullanımı ahlak ilkelerinin zorunluluğunu nasıl ortaya koyuyor ise teorik alandaki kullanımı da mutluluğa layık olduğu ölçüde mutlu olma ümidine düşüncemizde yer vermemizin zorunluluğunu ortaya koyar. Dolayısıyla insanın sahip olduğu ölümsüzlük arzusu sıradan bir arzu değil, pratik aklın teorik alandaki kullanımının bir sonucudur. Ayrıca, insanın niyetleriyle ahlak kanunu arasında tam bir uyum görebilmek için "sonsuzca bir ilerleme"nin mümkün olması gerekir. Böyle bir ilerleme için varlığın devam etmesi ve rasyonel kişiliğin yok olmaması şarttır. Bu ise ruhun ölümsüzlüğünü kabul etme anlamına gelir. Dolayısıyla bu postulat, teorik bilginin artırılması için değil, pratik bir zorunluluktan dolayı vardır. Fakat Kant'ın en yüksek iyinin gerçekleşebilmesi için postulat olarak kullandığı ölümsüzlük, Tanrı'nın otonomluğuna zarar vermesi ve sübjektifliği gerekçesiyle bazı düşünürler tarafından eleştirilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

1. Michael Peterson (and others). Reason and Religious Belief: An Introduction to the Philosophy of Religion. New York: Oxford University Press, 1991.
2. Immanuel Kant. Immanuel Kant's Critique of Pure Reason (ed. Norman Kemp Smith). Hampshire: The Macmillan Co., 1988.
3. Yeager Hudson. The Philosophy of Religion. California: Mayfield Publishing Co., 1990.
4. Philip L. Quinn and Charles Taliaferro. A Companion to Philosophy of Religion. Malden: Blackwell Publishers, 2005.
5. Immanuel Kant. Critique of Practical Reason (ed. Lewis White Beck). New Jersey: Prentice Hall Inc., 1993.
6. D. Z. Philips and Timothy Tessin. Kant and Kierkegaard on Religion. London: Macmillan Press Ltd, 2000.
7. Brian Davies. An Introduction to the Philosophy of Religion. Oxford: Oxford University Press, 1993.
8. Anthony Flew. "Immortality", The Encyclopedia of Philosophy (ed. Paul Edwards). New York: Macmillan, 1942, II, 139-150.
9. Aydın, Mehmet S. Kant'ta ve Çağdaş İngiliz Felsefesinde Tanrı-Ahlak İlişkisi. Ankara: Umran Yayınları, 1981.
10. Immanuel Kant. Lectures on Ethics (çev.: Louis Infield). Indianapolis: Hackett Publishing Company, 1980.
11. Immanuel Kant. Critique of Judgment (çev.: Werner S.Pluhar). Indianapolis: Hackett Publishing

- Company, 1987.
12. Immanuel Kant. Groundwork of the Metaphysic of Morals (çev.: H.J.Paton). New York: Harper Torchbook, 1964.
 13. David A.Paulin. Groundwork of Philosophy of Religion. London: Epworth Press, 1989.
 14. Charlie Dunbar Broad. Mind and It's Place in Nature. Cambridg: 1925.
 15. Joseph Runzo. Global Philosophy of Religion. Oxford: Oneworld, 2001.
 16. Geddes MacGregor. Philosophical Issues in Religious Thought. Washington: Houghton Mifflin, 1972.